

Zbigniew Czachór

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
ORCID 0000-0001-9397-6261

Tomasz Marcinkowski

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
ORCID 0000-0002-3568-5068

Juliusz Sikorski

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
ORCID 0000-0002-0579-0158

POLITYKA ZDROWOTNA UNII EUROPEJSKIEJ W OBLICZU DZIAŁAŃ KLASYFIKOWANYCH JAKO WALKA INFORMACYJNA. CASUS PANDEMII COVID-19

Abstrakt: W artykule podjęto problematykę zagrożenia dla Unii Europejskiej, jakie jest związane z prowadzonymi przez podmioty zewnętrzne działaniami dezinformacyjnymi. Szczególnym okresem walki informacyjnej był czas kryzysu pandemicznego. Dezinformacja miała na celu rozbijanie jedności UE, obniżanie zaufania do instytucji unijnych oraz podważanie strategii szczepionkowej. Instytucje UE podejmują określone działania w obszarze polityki informacyjnej, mające zniwelować lub osłabić wpływ dezinformacji. Jednak wzrastająca skala zagrożenia powoduje konieczność wzmocnienia działań w tym zakresie na poziomie europejskim.

Słowa kluczowe: kryzys, pandemia, polityka zdrowotna UE, walka informacyjna, dezinformacja, infodemia

EUROPEAN UNION HEALTH POLICY IN THE FACE OF ACTIONS CLASSIFIED AS INFORMATION WARFARE. THE CASE OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: The article addresses the issue of the threat to the European Union related to disinformation activities carried out by external entities. A special period of information warfare was the time of the pandemic crisis. The disinformation was aimed at breaking EU unity, undermining trust in EU institutions and undermining the vaccine strategy. The EU institutions take specific actions in the area of information policy to eliminate or weaken the impact of disinformation. However, the increasing scale of the threat makes it necessary to strengthen activities in this area at the European level.

Keywords: crisis, pandemic, EU health policy, information warfare, disinformation, infodemic

Wstęp

Uzasadnieniem teoretycznym i metodologicznym dla prezentacji wyników badań naukowych zawartych w niniejszym tekście stała się głównie perspektywa transakcyjna i komunikacyjna autorstwa Karla Wolfganga Deutscha, który swe rozważania oparł na teorii systemowej (zob. Deutsch, 1964). Ujęcie to wiązało się przede wszystkim z teoriopoznawczymi rozważaniami odnoszącymi się do konsekwencji transgranicznej wymiany informacji i symboli. Wymiany, dla której podstawą jest: budowanie spójnego systemu, wspólne interesy i wartości, proces permanentnej zmiany, demokracja uczestnicząca oraz społeczeństwo informacyjne (zob. Czachór, 2004).

Wymiana informacji i symboli według K. Deutscha zachodzi między jednostkami, które są od siebie nawzajem zależne i razem tworzą właściwości systemowe, których żadna z nich oddzielnie nie posiada. Unia Europejska w tym ujęciu definiowana jest zatem jako stan lub związek między podmiotami czy też uczestnikami jej polityki zdrowotnej, które są od siebie wzajemnie zależne i które wytwarzają wspólny system ról, funkcji i cech, których same (jako pojedyncze jednostki – państwa i inne podmioty integracji) nie posiadają.

Cywilizacyjna wspólnota informacyjna, jaką kreuje Unia Europejska, to system będący w stanie wymieniać między sobą informacje w obszarach politycznych i pozapolitycznych. Wspólnotę tę tworzą nie tylko państwa i jego instytucje, ale także ludzie (narody, społeczeństwa), którzy wyrażają wolę bycia zintegrowanymi. Integracja dla nich to osiąganie poczucia wspólnoty na określonym terytorium oraz dochodzenie do instytucji i praktyk wystarczająco skutecznych i powszechnych, służących zapewnieniu przez dłuższy czas oczekiwanych pokojowych zmian poprzez dobrą komunikację (*good peaceful communication*). Istotne jest tu poczucie wspólnoty, które, zdaniem K. Deutscha, odnosi się do wiary osób ją tworzących w to, że można osiągnąć porozumienie przynajmniej w jednym punkcie: wspólne problemy społeczne muszą i mogą być rozwiązywane metodą interakcji komunikacyjnych o charakterze wymiennym (Konopacki, 1998, s. 39–41).

Pluralistyczna i aksjologiczna cywilizacyjna wspólnota informacyjno-komunikacyjna jest dowodem na to, że utworzenie jej pobudza zamiar utworzenia następnej (następnych), przede wszystkim po to, aby utrzymać „przy życiu” dotychczas powołaną (powołane) wspólnotę (wspólnoty). Dlatego też kształtowanie świadomości wagi procesu integracji zdaniem K. Deutscha opiera się na socjo-psychologicznym procesie uczenia się, w którym uczestniczące podmioty dochodzą do wniosku, że wymiana informacji i dobra, pokojowa komunikacja może być lepiej zabezpieczana przez instytucje międzynarodowe, w tym przypadku przez instytucje UE (por. Deutsch, 1953, s. 168–195).

Integracja europejska w kontekście polityki zdrowotnej UE w obliczu działań klasyfikowanych jako walka informacyjna uzyskuje dzięki inspiracji zaczerpniętych z dzieł K. Deutscha zupełnie nowe oblicze z tego powodu, że staje się ona integracją świadomych podmiotów i jednostek komunikacji wzajemnej. Indywidualne osoby, grupy, organizacje pozarządowe, samorządy, regiony i kraje – w od-

niesieniu do ich postępowania, rozwijają między sobą poczucie lojalności i odpowiedzialności za dobrostan zdrowotny Europy. Ten proces uczenia się prowadzi do redukcji zmasowanej dezinformacji i wywoływania poczucia zagrożenia, lęku i strachu (Czachów, 2013, s. 175 i nast.).

Integracja komunikacyjna (informacyjna) przybiera kształt pajęczyny, sieci intensywnych transakcji między uczestnikami wspólnoty. Służy ona wzajemnej asymilacji, ale także budowaniu zaufania i odpowiedzialności za wspólny los oraz szczególnej więzi pro-zdrowotnej pomiędzy społeczeństwami składającymi się na tak ukształtowaną wspólnotę (Deutsch, 1954, s. 34–44).

Tak sformułowany zakres badawczy prowadzi także do wyróżnienia katalogu warunków nieodzownych dla powstania cywilizacyjnej wspólnoty informacyjno-komunikacyjnej. Należą do nich: wzajemne uzgadnianie wartości istotnych dla postępowania politycznego; prozdrowotny styl życia (dobrobyt obywateli); oczekiwanie wspólnych korzyści z unii zdrowia (polityki zdrowotnej); kreowanie kanałów komunikacji społecznej przecinających wspólne granice integrujących się terytoriów; wzrost roli elit; relatywnie wysoki stopień mobilności geograficznej i społecznej obywateli; wielowarstwowość i różnorodność wzajemnej komunikacji i transakcji; istnienie systemu niwelowania nierównowagi w strumieniach komunikacji i transakcji między integrującymi się jednostkami; wystarczająco częsta zmiana ról (np. role większości lub mniejszości); znaczny stopień wzajemnej przewidywalności zachowań (por. Czachów, 2013, s. 185).

Wspólnota współzależności transakcyjnych w modelu K. Deutscha wspierać będzie integrację, a nie atomizację informacyjną. Z tego powodu oddana do Państwa lektury analiza udowadnia, że jedyną drogą, przed którą stoi integracja europejska dziś, jest budowanie pluralistycznej wspólnoty komunikacyjnej i informacyjnej. Wspólnoty jako struktury nie zdominowanej przez walkę informacyjną (dezinformację) oraz przeregulowanie polityczne i prawne. Jej podstawowym celem musi pozostać utrzymanie pokoju społecznego i umowy społecznej, która dla obywateli Unii jest oznaką równowagi systemowej (homeostazy). Problematyka zdrowia, a szczególnie opieki zdrowotnej, jest w tym zakresie najlepszym możliwym „poligonem doświadczalnym” dla całej Unii Europejskiej.

Pandemia jako kryzys

Jak zauważyła w 2022 roku Marianna Mazzucato z University College of London „Pandemia nie minęła. Lato 2022 roku było zupełnie inne niż lato 2020: mamy teraz szczepionki, leki i lepiej rozumiemy wirusa, chociaż wciąż wiemy za mało. Jednak każdego tygodnia umiera na Covid-19 15 tysięcy ludzi.” (Mazzucato, 2022). Smutna prawda tej wypowiedzi sprowadza się do stwierdzenia, że z punktu widzenia Europy wszystko wróciło do normy jeśli chodzi o sytuację zdrowotną. Zagrożenie kolejnymi mutacjami wirusa SARS CoV-2 dotyczy (jak wcześniej w przypadku innych tego typu epidemii) przede wszystkim obszarów pozaeuropejskich, uboższych w dostęp do szczepionek i procedur medycznych

wypracowanych na Zachodzie. Nie wiemy na jak długo Europa zapewniła sobie spokój i bezpieczeństwo w tym obszarze. Niezbędne jest więc opracowanie środków zaradczych, które pozwolą na lepszą reakcję na ponowny kryzys zdrowotny. Jednocześnie nie można zapominać, że pozostały konsekwencje społeczne, polityczne i gospodarcze czasu pandemii, zarówno w wymiarze indywidualnym jak i zbiorowym czy instytucjonalnym (zob. Velasco, Perroy, and Casati, 2021, Kuzniar, 2021, Góralczyk, 2021).

Istotnym czynnikiem, który w 2022 roku zepchnął z „pierwszych stron gazet” doświadczenie pandemii, jest wojna w Ukrainie. Bezprecedensowa i bezprawna agresja rosyjska na to państwo w lutym 2022 roku wywołała cały ciąg konsekwencji nie tylko dla państw bezpośrednio uczestniczących w konflikcie. Konsekwencje gospodarcze szczególnie w sektorze energetycznym czy żywnościowym, społeczne (olbrzymia fala uchodźców wojennych z Ukrainy) czy polityczne stały się nowym wyzwaniem dla Unii Europejskiej i szerzej – całego Zachodu. Tym bardziej, że – jak zauważa wielu ekspertów – poza rosyjsko-ukraińskim starciem militarnym mamy też do czynienia z „zimną wojną”, którą Rosja prowadzi przeciwko państwom zachodnim (Budzisz, Góralczyk, Radziejewski, 2022). Warto zauważyć, że ważnym obszarem działań Federacji Rosyjskiej w tym zakresie jest walka informacyjna, a wcześniej istotnym tematem działań dezinformacyjnych prowadzonych przez to państwo była pandemia.

Jak zauważa R. Kleinfeld reakcje różnych państw na zagrożenie związane z koronawirusem były zróżnicowane. Jednak jej zdaniem nie można znaleźć tutaj prostej zależności między sposobem zarządzania kryzysowego a systemem politycznym (autorytaryzm versus demokracja). Istotnymi czynnikami są natomiast poziom zaufania do władzy, wcześniejsze doświadczenia z podobnymi zagrożeniami zdrowotnymi (przewaga państw pozaeuropejskich – szczególnie azjatyckich i ich doświadczeń w tym zakresie) oraz skuteczność (wydolność) działania struktur państwowych (skuteczne zarządzenie kryzysowe) (Kleinfeld, 2020). Wydaje się, że warto tutaj dodać jeszcze różnice kulturowe. Niektóre wskazywane przez autorkę determinanty warunkujące sukces reakcji na kryzys zdrowotny są szczególnie podatne na działania w sferze informacji. Dezinformacja obniżając poziom zaufania do władzy (na poziomie krajowym, ale też do instytucji europejskich) może w istotny sposób wpłynąć na niższą skuteczność polityki w okresie pandemii. Brak przekonania o słuszności wprowadzanych obostrzeń ograniczających funkcjonowanie mieszkańców (np. konieczność noszenia maseczek itp.) może prowadzić do ich nieprzestrzegania przez część ludności. Niskie zaufanie do władzy publicznej może sprzyjać postawie antyszczepionkowej. Działania dezinformacyjne mogą też sprzyjać wzmocnieniu i tak istniejącej polaryzacji, co pozwala na budowanie silnego sprzeciwu czy nawet odrzucenia władzy przez środowiska jej przeciwne. Kontestowanie polityki zdrowotnej władz w okresie pandemicznym powoduje chaos. Może to też wpływać na kalkulacje polityczne środowiska sprawującego władzę, szczególnie w okresie wyborczym, co może mieć wpływ na skalę działań zaradczych i determinować rezygnację z wprowadzania ograniczeń niepopularnych społecznie. Te zaniechania z kolei znowu mogą stać się treścią walki informacyjnej.

Pandemia koronawirusa była dla państw członkowskich zaskoczeniem. Skala zagrożenia zdrowotnego i skala środków, jakie zostały podjęte w celu zarządzania kryzysem, były bezprecedensowe. Choć Unia Europejska posiada dość ograniczone kompetencje w zakresie ochrony zdrowia, to jednak działania antypandemiczne były podejmowane także na poziomie unijnym (zob. Turczyński, 2020). Pierwsze w Unii Europejskiej przypadki zakażenia nowym wówczas wirusem zgłoszono we Francji 24 stycznia 2020 roku. Jak zauważył Dyrektor Biura Regionalnego WHO na Europę H.H.P. Kluge w związku z pojawieniem się zagrożenia w Chinach w sytuacji globalnych podróży państwa europejskie muszą być przygotowane na takie sytuacje. Zwrócił uwagę na znaczenie współpracy między państwami w zakresie wykrywania chorych, badania próbek osób podejrzanych o zakażenie 2019-nCoV, odpowiednie zarządzanie pacjentami, maksymalizację kontroli zakażeń i utrzymywanie otwartej komunikacji z opinią publiczną (Statement – Novel coronavirus outbreak, 2020). Otwarta komunikacja miała być antidotum na dezinformację.

W komunikacie Komitetu ds. Bezpieczeństwa Zdrowia z dnia 31 stycznia 2020 roku wskazano na konieczność odniesienia się do rekomendacji WHO z 23 stycznia tego roku. Jednocześnie Komisja Europejska poinformowała o złożeniu wniosku badawczego dotyczącego prac nad szczepionką na nowego koronawirusa (Summary. Outbreak of acute, 2020). To właśnie szczepienia stały się jednym z celów ataków w ramach działań dezinformacyjnych.

Unia Europejska wobec kryzysu pandemicznego

Zagrożenie zdrowotne w postaci pandemii postawiło przed państwami członkowskimi pytanie o wybór strategii radzenia sobie z tym kryzysem. Czy ma to być działanie wspólne, czy też każde państwo przyjmie własną strategię działania nie oglądając się na innych. Generalnie więc chodziło o wybór między narodowym egoizmem a solidarnością w ramach Unii. Jak zauważyła przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen w Orędziu o stanie Unii w 2020 roku „Zobaczyliśmy jak krucha jest nasza wspólnota wartości – i jak szybko może zostać zakwestionowana, nie tylko na świecie, ale nawet tutaj, w naszej Unii” (Orędzie, 2020, s. 2). To właśnie zarzut niewystarczającej współpracy czy braku solidarności stał się jednym z motywów ataku dezinformacyjnego na UE w okresie pandemii. Okazało się jednak, że bezprecedensowa skala zagrożenia oraz jego transgraniczny charakter sprawiły, że współpraca i działanie na poziomie europejskim stały się koniecznością.

Jednym z pilnych wyzwań w celu ograniczenia zagrożenia wirusem SARS CoV-2 stało się dążenie do stworzenia i wdrożenia leków na Covid-19 oraz szczepionki chroniącej przed zachorowaniem i ciężkim przebiegiem choroby. Pierwsze działania w tym zakresie zostały podjęte już pod koniec stycznia 2020 roku (Coronavirus: EU mobilises, 2020). Dotyczyły one wspierania badań naukowych (COVID-19: Commission steps, 2020). W kolejnych miesiącach Komisja Euro-

pejska swoim wsparciem finansowym objęła kolejne projekty badawcze. Zostały także podpisane umowy na zakup przyszłych szczepionek przeciwko wirusowi SARS CoV-2 (Marcinkowski, 2021, s. 183–188). Istotne stało się stworzenie rozwiązań ułatwiających i przyspieszających, na ile jest to możliwe, wprowadzenie leków czy szczepionek na rynek europejski. Przyjęte w tym zakresie rozwiązania stały się również motywem działań dezinformacyjnych wymierzonych w politykę UE. Elastyczne podejście i przyspieszenie procedur przeciwnicy UE i środowiska antyszczepionkowe wskazywały jako przykład braku dbałości o odpowiedni poziom bezpieczeństwa, nazywając w narracjach internetowych proces szczepień „eksperymentem na ludziach”.

W czerwcu 2020 roku Komisja Europejska przedstawiła strategię dotyczącą szczepień. Wskazano w niej trzy główne cele działań: zapewnienie skutecznych i bezpiecznych szczepionek wysokiej jakości, zabezpieczenie szybkiego dostępu do nich mieszkańcom państw członkowskich oraz zapewnienie jak najszybciej sprawiedliwego dostępu do przystępnych cenowo szczepionek na całym świecie. W dokumencie podkreślano potrzebę współpracy w ramach Unii w celu uniknięcia konkurowania pomiędzy państwami członkowskimi. Określono wspólne zasady dotyczące zakupu i dystrybucji szczepionek. Podkreślono także potrzebę maksymalnego skrócenia zwykle długich okresów prac rozwojowych nad szczepionkami, dywersyfikację ryzyka finansowego związanego z pracami badawczo-rozwojowymi oraz zwiększeniem zdolności produkcyjnych i możliwości pozyskiwania surowców oraz ułatwienia we wprowadzeniu gotowych szczepionek na rynek unijny (EU Strategy for COVID-19, 2020).

Proponowane przez Komisję Europejską bardziej elastyczne podejście w tym zakresie miało pomóc pogodzić presję czasu z wysokimi standardami skuteczności i bezpieczeństwa wprowadzanych leków i szczepionek. Europejska Agencja Leków powołała w związku z tym specjalną grupę zadaniową (ETF). Miała ona zapewniać doradztwo naukowe i informacyjne, wspierać prowadzenie badań klinicznych oraz oferować bieżący przegląd napływających danych naukowych z badań klinicznych. Komisja w odniesieniu do szczepionek na koronawirusa proponowała udzielenie pozwolenia warunkowego. Jest ono udzielane w oparciu o mniej wyczerpujące dane niż w przypadku procedury standardowej, przy uwzględnieniu, że stosunek korzyści do ryzyka jest pozytywny. Przedsiębiorstwa, które uzyskują takie pozwolenie, mają obowiązek uzupełnić brakujące dane w późniejszym okresie. Dla przyspieszenia procesu wejścia szczepionek na rynek UE Komisja zaproponowała także państwom członkowskim inne rozwiązania, na przykład aby dokumenty zostały przetłumaczone na wszystkie języki UE dopiero po zatwierdzeniu produktu. Podobna propozycja dotyczyła opakowań i etykietowania szczepionek.

W lipcu 2020 roku Komisja Europejska przygotowała kolejny dokument dotyczący zarządzania kryzysem pandemicznym „Krótkoterminowa gotowość UE w dziedzinie zdrowia na wypadek występowania ognisk COVID-19”. Przedstawiono w nim wnioski z przebiegu kryzysu i wskazano główne zalecenia dotyczące zarówno bieżącej sytuacji, jak i budowania większej odporności na najbliższą

przyszłość. Zwrócono szczególną uwagę na fundamentalne dla monitorowania przebiegu pandemii znaczenie testowania chorych (w tym także skąpoobjawowych) oraz wymianę informacji w tym zakresie na poziomie ponadnarodowym (Krótkoterminowa gotowość, 2020). Ten element unijnej polityki antycovidowej stał się także jednym z motywów wykorzystywanych w walce informacyjnej (szczególnie przez środowiska tzw. antyszczepionkowców). Jak zauważono w analizowanym dokumencie: „Monitorowanie stopnia akceptacji społecznej i reagowanie na obawy społeczeństwa na wczesnym etapie będzie kluczowym wyznacznikiem przyszłych zmian. Działania komunikacyjne wiążą się również z systematyczną i natychmiastową reakcją na dezinformację na temat pandemii koronawirusa, a ponadto należy podjąć dalsze starania na rzecz zwiększenia cyberodporności kluczowej infrastruktury zdrowotnej” (Krótkoterminowa gotowość, 2020, s. 15).

Pomimo podejmowanych działań i prowadzonych prac badawczo-rozwojowych nie udało się ograniczyć rozwoju pandemii w Europie w drugiej połowie 2020 roku. W dokumencie „Gotowość w obszarze strategii szczepień i wprowadzania szczepionek przeciw Covid-19” wyrażono przekonanie, że dopiero stworzenie i wprowadzenie na rynek europejski szczepionek może pomóc załagodzić kryzys. W analizowanym dokumencie ponownie podkreślono konieczność zapewnienia odpowiednich rygorów w zakresie kontroli skuteczności i bezpieczeństwa w trakcie procesu rejestracji szczepionek przy jednoczesnej maksymalnej elastyczności regulacyjnej i wsparciu ze strony unijnej. Podkreślono potrzebę szczególnej dbałości o bezpieczeństwo stosowanych preparatów. Za niezbędne uznano stworzenie europejskiej sieci badań klinicznych nad szczepionkami dotyczącej fazy 3 (określenie skuteczności i bezpieczeństwa) oraz fazy 4 (ciągła ocena po wprowadzeniu na rynek unijny). Za szczególnie ważne uznano odpowiednie informowanie na temat niezamierzonych skutków ubocznych w trakcie prowadzenia szczepień. Obowiązek przekazywania informacji ma spoczywać na organach publicznych oraz przedsiębiorstwach prywatnych (Preparedness for COVID-19, 2020). Działania te miały na celu nie tylko zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego w trakcie szczepień planowanych na masową skalę, ale także miały służyć budowaniu zaufania wobec tego procesu. Odpowiednia polityka informacyjna była planowana jako jedno z działań mających obniżyć skuteczność działań dezinformacyjnych i ataków grup antyszczepionkowych.

W dokumencie zwrócono uwagę na zasady podziału i dystrybucji szczepionek pomiędzy państwa członkowskie. Miało się to odbywać zgodnie z przyjętymi ustaleniami na zasadzie solidarnościowej. Ustalono, że każde państwo członkowskie będzie równomiernie otrzymywać odpowiednią ilość dawek szczepionki proporcjonalnie do rozmieszczenia populacji. Podkreślono także szczególne znaczenie działań informacyjnych skierowanych do ludności, a walka z dezinformacją została określona jako jeden z istotnych elementów strategii UE w tym zakresie. Jak zauważono w analizowanym dokumencie: „dezinformacja i wprowadzanie w błąd na temat ewentualnej szczepionki przeciwko Covid-19 nie uległy spowolnieniu i prawdopodobnie utrudnią ostateczne wprowadzenie szczepionek i osiągnięcie

odpowiedniej wyszczepialności. Koordynacja i współpraca z odpowiednimi podmiotami zarówno na szczeblu unijnym, jak i globalnym, wraz ze Światową Organizacją Zdrowia i platformami internetowymi, będą miały zasadnicze znaczenie dla monitorowania i zwalczania dezinformacji na temat Covid-19 oraz skutecznego reagowania na wyzwania związane z wprowadzaniem w błąd” (Preparedness for COVID-19, 2020, s. 9–10).

Odpowiedzią na zagrożenie pandemiczne były dwa dokumenty strategiczne w dziedzinie zdrowia przyjęte w okresie jej trwania. Zarówno strategia Unia dla zdrowia, jak i nowa strategia farmaceutyczna UE zawierają w sobie elementy odpowiedzi na ten kryzys. Program Unia dla zdrowia (EU4Health) odnosi się także do problematyki zwalczania dezinformacji. Zawiera on cztery cele ogólne: poprawa i wspieranie zdrowia w Unii Europejskiej, zwalczanie transgranicznych zagrożeń dla zdrowia, poprawa jakości produktów leczniczych, wyrobów medycznych i innych niezbędnych w sytuacjach kryzysowych oraz wzmocnienie systemów opieki zdrowotnej, ich odporności i zasobooszczędności. Do tego zostały określone cele szczegółowe. Program jest kontynuacją wcześniejszych programów realizowanych w tym zakresie, ale uwzględnia doświadczenie pandemiczne. Wśród propozycji wynikających z doświadczeń walki z koronawirusem znalazły się: działania związane z transgranicznymi zagrożeniami dla zdrowia (zapobieganie, gotowość, zwalczanie), uzupełnianie krajowych zapasów produktów niezbędnych w sytuacjach kryzysowych oraz utworzenie rezerwy personelu medycznego, personelu opieki zdrowotnej i personelu pomocniczego. Działania te mają pozwolić budować odporność UE na przyszłe zagrożenia tego typu. Wśród proponowanych działań kwalifikowanych do sfinansowania w ramach programu a związanych ze zwalczaniem dezinformacji zaleca się prowadzenie kampanii informacyjnych, mających na celu przeciwdziałanie uchylaniu się od obowiązkowych szczepień w państwach członkowskich oraz przeciw wprowadzaniu w błąd i dezinformacji w odniesieniu do zapobiegania chorobom, ich przyczyn i leczenia (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/522, (2021)).

W obszarze zdrowia publicznego najistotniejszym elementem walki z pandemią były masowe szczepienia. Rozpoczęły się one w Unii Europejskiej pod koniec 2020 roku. Jak szacuje WHO oraz Europejskie Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób (ECDC) szczepionki uratowały co najmniej pół miliona osób w UE, a u tysięcy kolejnych pozwoliły na łagodniejszy przebieg infekcji. Pomimo tego proces szczepień był ciągłym celem ataku ze strony zarówno rodzimych, europejskich antyszczepionkowców, jak i szerzących dezinformacje państw ościennych. Należy też zauważyć, że działania te odniosły określony skutek. Wywołały niepokoje społeczne w niektórych państwach UE. Ich efektem jest także mniejsza niż oczekiwano ilość zaszczepionych. Nadal (I kwartał 2022 roku) ponad 90 milionów osób kwalifikujących się do szczepień (z obszaru UE/EOG2) nie było zaszczepionych, w tym 9 milionów to osoby powyżej 60 roku życia, dla których infekcja SARS CoV-2 zwiększa ryzyko ciężkiego przebiegu, a nawet zgonu. Należy też zauważyć stosunkowo duże różnice w ilości zaszczepionych pomiędzy państwami członkowskimi (najniższy odsetek zaszczepionych w Bułgarii i Rumu-

nii). Jednocześnie odsetek osób zaszczepionych dawką przypominającą w UE to niespełna 64% (ECDC, country overview, 2022). W obliczu wciąż trwającego zagrożenia potrzebne jest więc dalsze współdziałanie na poziomie europejskim.

W oparciu o doświadczenia pandemii Komisja Europejska wskazała działania potrzebne do realizacji w celu wzmacniania odporności i gotowości UE na ponowny wzrost ilości zakażeń. Podkreślono, że zdrowie publiczne oraz wspólna, skoordynowana gotowość do działania w sytuacji kryzysu muszą stać się priorytetami programów unijnych. Za istotny uznano wzrost ilości osób zaszczepionych w państwach członkowskich. Wymaga to dotarcia z wiarygodną informacją, przełamującą lęki szerzone przez działania dezinformacyjne. Powinno się też zlikwidować wszelkie bariery utrudniające możliwość zaszczepienia. Podkreślono konieczność dalszych prac naukowych nad uzyskaniem szczepionek skutecznych wobec nowych wariantów oraz dających ochronę długookresową (COVID-19 – Sustaining EU, 2022).

W analizowanym dokumencie Komisja Europejska zaleca państwom członkowskim opracowanie strategii ponownego stworzenia systemów nadzoru w zakresie ostrych infekcji dróg oddechowych. Powinno to zostać uzupełnione przez inne systemy monitoringu związane z czynnikami zdrowia, jak np. monitoring ścieków pod kątem obecności wirusa SARS CoV-2 czy też wirusów polio, grypy itp. Pozyskane dane powinny być gromadzone i analizowane na poziomie UE (ECDC). Za niezbędne uznano także wzmocnienie możliwości realizacji wielonarodowych badań klinicznych z zachowaniem odpowiednich wymagań w zakresie bezpieczeństwa.

Jak zauważyła Komisja Europejska pandemia została wykorzystana przez transgraniczne podmioty do podsycania lęków obywateli UE oraz wzmacniania poczucia niestabilności. Dlatego za bardzo ważne uznano wspólne działania w tym zakresie. Niezbędna jest dalsza współpraca nie tylko między instytucjami unijnymi i państwami członkowskimi, ale także z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami rynkowymi (platformami cyfrowymi). Niezbędne jest identyfikowanie luk informacyjnych, wymiana informacji, analiz i dobrych praktyk oraz wspólne działania (COVID-19 – Sustaining EU, 2022). Na poziomie instytucji unijnych uznano, że dezinformacja jest jednym z istotnych czynników utrudniających odpowiednią reakcję na pandemię. Warto też dodać, że dodatkowym efektem takich działań jest osłabianie zaufania obywateli państw członkowskich do Unii Europejskiej.

Na wzrost sceptycyzmu, także wobec autorytetu naukowców, ale i nauki jako takiej zwraca uwagę J. Fomina. W jej opinii w okresie pandemii zrównano opinie ekspertów z przekonaniami wyrażanymi przez celebrytów. Prowadziło to do niebezpiecznego szumu informacyjnego zakłócającego debatę publiczną. Występująca na dużą skalę dezinformacja, w tym także zdobywające coraz większą popularność teorie spiskowe, często pochodzący z krajów pozaeuropejskich jak Chiny czy Rosja i służyły destabilizacji w UE. Niezbędne jest więc odpowiednie, pro-aktywne, a nie tylko reaktywne przeciwdziałanie tym zagrożeniom ze strony instytucji unijnych (Fomina, 2021, s. 16–17). Wydaje się, że wskazywany przez

przywoływaną autorkę kryzys autorytetu nauki jest częścią szerszych zmian cywilizacyjnych związanych z rozwojem i dominacją nowych możliwości komunikowania. Jednak w sytuacji zagrożenia pandemicznego niezwykle istotne jest prezentowanie aktualnych i wiarygodnych danych naukowych w zrozumiałym sposób. Towarzyszyć temu powinna aktywna i stanowcza reakcja na szerzenie informacji nieprawdziwych, prowadzących do utrudniania realizacji działań antypandemicznych.

Dezinformacja jako technika walki informacyjnej i jej cele

Przywoływane wielokrotnie w niniejszej analizie pojęcie „dezinformacji” jest terminem powszechnie znanym i, w odbiegający od klasycznego sposobu jej postrzegania, na nowo także definiowanym. Zrazu stanowiła zamierzone i konsekwentne oddziaływanie informacyjne, prowadzące do modyfikacji postrzegania i oceny rzeczywistości podmiotu dezinformowanego, za które uznaje się społeczeństwa lub również kształtujące się w ich ramach decyzje i działania uznawane za wolne od negatywnego zewnętrznego wpływu, w istocie zaś stanowiące efekt realizacji i cel nieidentyfikowalnego dezinformatora. Odróżnić należy je od razu od intoksykacji, której podmiotem oddziaływania są gremia decyzyjne (Volkoff, 2022, s. 26–39). Dla Unii Europejskiej stanowi ona jednak weryfikowalnie nieprawdziwą lub wprowadzającą w błąd informację rozpowszechnianą w zamiarze uzyskania pewnych korzyści albo też w celu oszukania opinii publicznej i może generować szkody publiczne w postaci naruszenia integralności procesów demokratycznych oraz zagraża dobru publicznemu w obszarze zdrowia, środowiska i bezpieczeństwa Wspólnoty oraz jej obywateli (Action, Plan against Disinformation, 2018). W tym ujęciu stanowi ona w zdecydowanej mierze jednak ciemniejsze odcienie propagandy (Dobek-Ostrowska, Fras, Ociepa, 1997, s. 9).

Bez wątplenia jednak działania klasyfikowane dziś w jej ramach obejmują przynajmniej część środków i technik oddziaływania informacyjnego czy wpływania, które spina się wspólnym pojęciem „walki informacyjnej”. Dzieje problematyki z nią związanej są tak samo długie, jak długie są dzieje ludzkości i stanowią konsekwencję rozwoju jej zdolności komunikacyjnych. Zdobywanie wiadomości o podmiotach postrzeganych jako przeciwne czy wrogie, zakłócanie ich procesów komunikacyjnych oraz obrona własnych zasobów wiedzy i kanałów kolportażu informacji, prowadzące do uzyskania przewagi, a tym samym umożliwiające stworzenie lepszych warunków do osiągnięcia założonych celów czy po prostu stymulujące własny rozwój, są immanentne funkcjonowaniu społecznemu (Denning, 2002, s. 11–22; Ciborowski, 1999, s. 11–46), a jej szczególny charakter uwidacznia się również w fakcie, iż prowadzona być może w sferze niemilitarnej jak i militarnej, stanowiąc komponent działań o charakterze tzw. hybrydowym (Żebrowski, 2018, s. 33–40).

Samo pojęcie, rodzące się w schyłkowym okresie minionego stulecia, w rzeczywistości rewolucji informacyjnej (Libicki, 1995, s. IX), jest oczywiście znaczą-

nie młodsze niż koncepcje walki informacyjnej (zob. Sun Tzu, Sun Pin, 2014), a jego narodzenie poprzedziło pojawienie się takich konstruktów, choć nie zawsze jednak dających się w pełni porównywać, ale stanowiących jej komponenty, jak chociażby „wojna psychologiczna” (zob. Wołgonow, 1983), stosowane przez CIA określenie „wojny politycznej” (Rid, 2022, loc. 102) czy zyskujące na popularności w obiegu wojskowym i naukowym „operacji informacyjnych” (Modrzejewski, 2015, s. 9–14). Wiąże się z nim także pewien pojęciowy nieporządek wynikający z faktu, iż w obiegu naukowym najczęściej zamiennie stosowane jest również pojęcie wojny informacyjnej. Wojnę traktować winniśmy jednak jako zjawisko polityczne, zaś w zakresie walki odnosić się do kwestii metod, technik i środków jej prowadzenia (Aleksandrowicz, 2016, s. 149–151).

Z perspektywy naszych zainteresowań, tj. oddziaływania na procesy poznawcze, na stan społecznej świadomości, walka informacyjna posiada wymiar (czy formę) walki psychologicznej, której narzędziami są nade wszystko wszelkiego autoramentu media masowe (stare i nowe), ale również dyplomacja czy działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza służb państwowych. Specyfika dwudziestopiętnastowiecznej infosfery sprawia natomiast, iż podstawową przestrzenią tej walki jest jej cybernetyczny komponent.

Walka informacyjna w świecie postzimnowojennym

Rozpad dwubiegunowego świata i chwilowe przekonanie o zwycięstwie idei liberalnej demokracji wprowadził Zachód w stan samozadowolenia, a w obszarze potencjalnej walki informacyjnej w stan swoistego letargu. Wyraża się on także w normatywnym podejściu do spraw światowych, opartym na deklarowanej wierze w wartości uniwersalne Zachodu. Wzrastające potęgi, jak Chiny czy Indie oraz potęga upokorzona, Rosja, interesują się zapewnieniem sobie możliwie silnej pozycji międzynarodowej, nie rezygnując z możliwości wykorzystania siły. Dodatkowo przeobrażenia cywilizacyjne (technologiczne), prowadzące do utraty przez Zachód medialnego monopolu, sprawiają, na co zwrócił uwagę już kilkanaście lat temu Dominique Moïsi, francuski politolog i pisarz, iż o ile wiek XX był „wiekiem Ameryki” i „wiekiem ideologii”, o tyle wiek XXI będzie „stuleciem Azji i tożsamości”. Uważał on, iż obecnie nie konkurujące modele polityczne czy koncepcje ideologiczne kształtują świat, a walka o tożsamość, która narodziła się niejako w opozycji do uniformizującej globalizacji. Uważał on także, iż to tożsamość przede wszystkim sprzyja pewności siebie czerpanej z własnych osiągnięć, ale kształtuje także szacunek okazywany nam przez innych lub jego brak (Moïsi, 2012, s. 34–37). I to tożsamość, czy wręcz jej obrona, a w zasadzie walka o nią, wraz z ambicjami odzyskania należnej pozycji światowej, stanowią siłę napędową działań najaktywniejszego euroazjatyckiego aktora na arenie walki informacyjnej, Rosji. Rosji, która już od ponad dwóch dekad konsekwentnie rozwijała w tym zakresie swój potencjał (zob. Darczewska, 2016; Giles, 2016; Sykulski, 2019; Mölder, Sazonov, Chochia, Kerikmäe, 2021). Kulminację jego efektywności sta-

nowiły, jak dotąd, aneksja Krymu (2014) oraz efektywnie negatywne ingerencje w procesy demokratyczne na świecie, m.in. wybory w USA w 2016 roku czy referendum dotyczące brexitu w tym samym roku.

Infodemia – kolejna przestrzeń walki informacyjnej

Na przełomie drugiej i trzeciej dekady stulecia nową przestrzenią informacyjnego oddziaływania stała się, towarzysząca pandemii Covid-19, infodemia, która, jako zjawisko nadpodaży informacji towarzyszącej nagłym przyrostom zachorowań, zdefiniowana została na początku wieku przez amerykańskiego politologa Davida J. Rothopfa. Sama jednak infodemia, choć nienazwana i być może długo nieuświadomiona, stanowić musiała immanentny element społecznej rzeczywistości epidemicznej czy pandemicznej. Rzeczywistości, w której ponadprzeciętna skala zagrożeń w naturalny sposób skłaniała i skłania do poszukiwania odpowiedzi na najważniejsze pojawiające się wówczas pytania: skąd się wzięła choroba i jak się z nią uporać? Takie zwiększone zapotrzebowanie informacyjne aktywizuje zróżnicowane podmioty, które nie zawsze kompetentne, a czasem wręcz wrogie, głośić zaczynają autorytatywne sądy na jej temat, dążąc do różnych celów: uznania, sławy, zysku finansowego, władzy czy wręcz do realizacji swoich geopolitycznych zamierzeń, takich jak budowa własnej mocarstwowości za pośrednictwem destabilizowania demokracji zachodnich (Sikorski, 2021, s. 380–382).

Jak pokazuje wiele najnowszych badań istotny wkład w kolportowanie wątpliwej jakości informacji, ale posiadającej potencjał popytowy, mają celebryci i politycy (i tzw. inne osoby publiczne), których rozpoznawalność czy popularność przyciąga uwagę tzw. zwykłych ludzi, co daje im istotne możliwości oddziaływania na kształt tego fragmentu przestrzeni informacyjnej (Lance Bennett, Livingston, 2021, s. 3–35). Istotnym novum covidowo-infodemicznej rzeczywistości jest także fakt, iż przeorientowaniu uległa struktura najczęściej wykorzystywanych podstawowych źródeł informacji. W tym czasie stała się nim przestrzeń portali społecznościowych (Jarynowski, Wójta-Kempa, Belik, 2020, s. 8–13), co wiązać można być może również z powszechnym kryzysem zaufania do instytucji władzy i dotychczasowych autorytetów. A to właśnie w portalach społecznościowych najintensywniej rozpowszechniane były infodemiczne treści, których inspiracji, czy wręcz źródeł, w bardzo wielu przypadkach szukać należało w prokremlowskich mediach, czy jakoby niezależnych think-tankach. Specyfika portali społecznościowych wpływała natomiast na wzmacnianie posiadanych już poglądów (Demczuk, 2021, s. 22–44; Lakomy, Oświęcimski, 2021, s. 65–70).

Baza nieprawdziwych faktów kolportowanych w europejskiej przestrzeni informacyjnej w trzech latach pandemii, tj. od początku 2020 roku do końca roku 2022, obejmuje łącznie 938 narracji na temat pandemii zakwalifikowanych jako dezinformujące (euvdsdisinfo.eu, 2023). Zdecydowana większość z nich, bo aż 700, wyemitowana została w pierwszym roku jej występowania. W drugim już tylko

200, zaś w trzecim roku pandemii (Sikorski, 2022, s. 3–5) zaledwie kilkanaście. Jednak siła ich oddziaływania jest znacznie większa i szersza, bowiem po pierwsze „internet nigdy nie zapomina”, a po drugie powielane treści wzmacniane są w postępie geometrycznym, przekładając się na dziesiątki czy setki tysięcy, a niekiedy nawet miliony wyświetleń.

Z opracowanych przez Dział Komunikacji Strategicznej i Analizy Informacji Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych wynika, iż w początkowej fazie pandemii doszło do erupcji informacyjnej na jej temat. W gąszczu docierających do nas wiadomości rzeczą niekiedy trudną było wyselekcjonowanie przekazów z pełni wiarygodnych, pomimo iż unijna i krajowe administracje publiczne oraz instytucje służby zdrowia z reguły dążyły do zapewnienia dostępu do dobrej jakościowo informacji na temat Covid-19. W zmagania te zaangażowani zostali również najwięksi przedstawiciele tzw. Big Techu, w tym platformy społecznościowe, producenci oprogramowania oraz podmioty medialnego rynku reklamowego, których konsumpcyjne nade wszystko zachowania rynkowe władze unijne próbowały temperować presją w zakresie promowania zachowań etycznych (EEAS Special Report, March 19, 2020).

Potrzeba reakcji na rozpowszechniane dezinformacje wynikała z ich potencjału szkodliwości społecznej. Zarówno doniesienia wskazujące konkretne kraje, (Chiny, USA, Wielka Brytania etc.), organizacje międzynarodowe (UE, NATO) czy grupy społeczne (tzw. globalne elity, migranci) jako źródło wirusa, sugerujące jakoby jego nienaturalne pochodzenie, zarzucające różnym podmiotom działanie z premedytacją, uznające koronawirusa za broń biologiczną, wiążące jego rozprzestrzenianie z rozwojem technologii czy wreszcie także negujące pandemię jako taką czy wskazujące nieudolność i indolencję instytucji UE w walce z nią, brak wsparcia państw członkowskich (np. Włochy), dla których pomoc przychodziła spoza jej granic (Chiny), a także obwieszczające groźbę obowiązku szczepiennego lub efektywność medycznie niepotwierdzonych, a niekiedy nawet wręcz kompletnie nieracjonalnych sposobów leczenia (EEAS Special Report, March 19, 2020), mogły generować i generowały konsekwencje opóźniające neutralizację zjawiska, zwiększające skalę jej ofiar i destabilizujące sytuację społeczną (Sikorski, 2022, s. 5–9).

Wzmacnianie podziałów poprzez antagonizowanie społeczeństw, podsycanie nieufności do władz i instytucji publicznych, w tym zdrowia publicznego, instytucji międzynarodowych oraz ekspertów naukowych, eskalowanie sytuacji kryzysowych i nadmiarowe eksponowanie problemów budzących społeczny niepokój, służyło pogłębianiu chaosu i europejskiej oraz globalnej niestabilności, tworząc katalog efektów realizacji celów geopolitycznych, przede wszystkim Federacji Rosyjskiej (Mölder i in., 2021, s. 13–28). W przeciwieństwie do tych jednoznacznie negatywnych narracji, chińskie działania informacyjne koncentrowały się przede wszystkim na próbach kontrolowania informacyjnego obrazu pandemii oraz kreacji pozytywnego wizerunku Państwa Środka (EEAS, Special Report Update, May 20, 2020).

Już na przełomie kwietnia i maja 2020 roku dostrzegalny był spadek dezinformacyjnych doniesień infodemicznych, aby na przełomie pierwszego i drugiego

roku pandemii nieco wzrosnąć za sprawą narracji okołoszczepionkowych (Sikorski, 2022, s. 4–5). Zarówno Chiny, jak i Federacja Rosyjska, podejmowały wysiłki maksymalizujące ich zabiegi w zakresie zastępowanej tzw. „dyplomacji maseczkowej” tzw. „dyplomacją szczepionkową”, za pośrednictwem klasycznej dyplomacji właśnie, jak również mediów kontrolowanych przez aparat władzy oraz rozbudowanych infosieci, wykorzystywane do wzmacniania własnej reputacji i pozycji ekonomicznej. Prokremlowskie ośrodki medialne, kierujące swój przekaz poza własne granice, w dalszym ciągu konsekwentnie dezawuowały instytucje Unii, podważały zaufanie do nich oraz wiarygodnych ekspertów, a także bagatelizowały zagrożenie (EEAS Special Report Update, December 2, 2020).

Nabierającej tempa w pierwszej połowie 2021 roku antycovidowej akcji wakcynacyjnej towarzyszyła narastająca dezinformacja w tym zakresie, podsycająca niepokój czy nawet strach oraz nieufność do pojawiających się na rynku „zachodnich” preparatów, przy jednoczesnej promocji własnych produktów. Działaniom tym towarzyszyło oczywiście kwestionowanie zaufania do Europejskiej Agencji Leków oraz europejskiego modelu zarządzania dystrybucją szczepionek. W dalszym ciągu jednak w swoich narracjach prokremlowskie źródła, wykorzystując rzetelne, przedstawiane przez administrację Unii, dane na temat wciąż wysokiej skali zachorowań, wskazywały porażkę demokracji i otwartych społeczeństw w walce z wyzwaniami (EEAS Special Report Update, April 28, 2021).

Przez ponad dwadzieścia miesięcy pandemia stanowiła jeden z głównych wątków prokremlowskiej propagandy. Żadnej z kolportowanych narracji nie potwierdzono, choć w istocie niektóre kwestie budzić mogą i budzą zastanowienie (m.in. kwestie ewentualnych eksperymentów na wirusie). Unia nie upadła, choć silnie podsycane były tendencje odśrodkowe, a jej wiarygodność wystawiana na poważną próbę, jednak mimo wywoływania nawet poważnych społecznych niepokojów (np. demonstracje w sierpniu 2020 w Berlinie), negatywnie nastawione środowiska antyszczepionkowe i zwolenników teorii spiskowych nie zdołały, jak się na razie wydaje, w sposób trwały zachwiać jej bytem, zaś działania samej Unii wydają się wzmacniać jej odporność w przestrzeni informacyjnej. Choć oczywiście trudno mówić o pełnym sukcesie walki z pandemią, której powodzenie wyraźnie nadzarpnięte zostało dezinformującymi narracjami, w tym narracjami antyszczepionkowymi, to jednak masowe zastosowanie szczepień oraz badania nad ich efektywnością dowiodły ich skuteczności. Z kolei trudno nie dostrzec również faktu, iż te zewnętrzne narracje rykoszetem uderzyły również w społeczeństwo Federacji Rosyjskiej, które pod koniec 2021 miało najwyższą śmiertelność z powodu Covid-19 (Deadly deceptive disinformation, 2021).

Pod koniec roku 2021 narracjom covidowym towarzyszyły również coraz silniejsze przekazy obliczone na destabilizowanie regionu i podsycające niepokój o własną suwerenność (np. w kwestii Mołdawii czy Gruzji), dezawuuujące rosyjskiego opozycjonistę Aleksieja Nawalnego, czy wreszcie uderzające w Ukrainę (Deadly deceptive disinformation, 2021).

Europejska odpowiedź na infodemię

Negatywne informacyjne oddziaływania, którym instytucje europejskie i kraje członkowskie oraz zachodzące w nich procesy demokratyczne poddawane są od kilku już dobrych lat sprawiły, iż w połowie drugiej dekady obecnego stulecia administracja unijna zaczęła kształtować swoją odporność na prokremlowskie narracje i konsekwentnie, w obliczu nasilania się zjawiska, rozbudowywała arsenał środków obronnych. Można więc rzec, iż w obliczu infodemii nie była ona całkowicie bezbronna, jednak skala pandemicznej dezinformacji nie miała precedensu, stymulując cały szereg działań wzmacniających odporność obywateli Unii na szerzące się wadliwe doniesienia. Podważanie zaufania do instytucji władzy, autorytetów, antagonizowanie społeczeństw, zaburzanie demokratycznych procesów decyzyjnych, już nie tylko zagrażały samej demokracji, ale również zdrowiu i życiu obywateli. W tym kontekście, ze względu na tempo i zmienność infodemicznej rzeczywistości, dynamicznych reakcji wymagały również mnożące się oszustwa konsumenckie oraz cyberprzestępczość

Już w połowie czerwca 2020 r. Komisja Europejska wraz z Wysokim Przedstawicielem Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa wydały wspólny komunikat zatytułowany „Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy do głosu faktom”. Wskazano w nim, iż efektywne kształtowanie antydezinformacyjnej odporności społecznej możliwe będzie dzięki: wzmocnieniu komunikacji strategicznej w Unii i poza nią, lepszej współpracy w ramach wspólnoty, współpracy z państwami trzecimi i partnerami międzynarodowymi (WHO, G-7, NATO), zwiększeniu przejrzystości platform internetowych w zakresie rozpowszechniania na nich dezinformacji i działań związanych z wywieraniem wpływu, w tym wsparcie weryfikatorów informacji i naukowców, zapewnieniu wolności wypowiedzi i pluralistycznej debaty demokratycznej, wzmocnieniu pozycji obywateli i zwiększaniu ich świadomości oraz poprzez działania poprawiające ochronę zdrowia publicznego i prawa konsumentów (Walka z dezinformacją wokół COVID-19, 2020). Szybko przystąpiono do realizacji wyznaczonych w każdym ze wspomnianych zakresów działań.

We wspomnianym dokumencie określono także program monitorowania i sprawozdawczości efektywności ograniczania dezinformacji kolportowanej w portalach społecznościowych, co miało kształtować transparentność środowiska ich funkcjonowania oraz dowieść ich społecznej odpowiedzialności. I jakkolwiek przedkładane już w drugiej połowie 2020 r. raporty szafowały wartościami mającymi dowodzić efektywności podejmowanych działań (Microsoft, 2020; Twitter, 2020; Facebook, 2020; TikTok, 2020; Mozilla, 2020; Google, 2020), to jednak społeczne organizacje non profit potrafiły dowieść niekonsekwentnych (żeby nie powiedzieć pozorowanych) działań przynajmniej niektórych z nich (Kraj, Sikorski, Skwarski, 2023, s. 78–84). Jednocześnie Komisja Europejska dokonała oceny wdrożenia i skuteczności działania kodeksu podstępowania w zakresie dezinformacji z końca 2018 r. Uznała, iż okazał się on cennym instrumentem w budowie społecznej odporności na informacyjną manipulację, wskazała jednak pewne

obszary wymagające korekty, a wynikające z samoregulacyjnego charakteru dokumentu.

W połowie grudnia 2020 r. Rada UE, także w obliczu narastającej fali dezinformacji towarzyszącej pojawiającym się doniesieniom na temat szczepionek przeciwko Covid-19, przyjęła konkluzje w sprawie dodatkowych wysiłków na rzecz zwiększenia odporności i zwalczania zagrożeń hybrydowych (Rada UE, December 10, 2020) oraz w sprawie wzmocnienia odporności i zwalczania zagrożeń hybrydowych, w tym dezinformacji w kontekście pandemii Covid-19 (Rada UE, December 15, 2020), wzywając do wzmocnienia dotychczas podjętych działań w zakresie komunikacji strategicznej, w tym wsparcia jej instytucjonalnego instrumentarium, w postaci chociażby powołanej w roku 2015 grupy East StratCom, prowadzącej bazę dezinformacyjnych doniesień oraz weryfikującej fakty i jej sztandarowego projektu EUvsDisinfo.eu czy rozwijania systemu wczesnego ostrzegania oraz dalszego oddziaływania dyplomatycznego.

W 2021 roku opublikowano kolejne zestawy raportów dostawców usług cyfrowych, mających dowodzić zaangażowania w zwalczanie dezinformacji na temat Covid-19. Podejmowane jednak działania w dalszym ciągu nie we wszystkich przypadkach przynosiły oczekiwane efekty, na co bez wątpliwa wpływać miał reklamowy potencjał odbiorców wątpliwych treści. Nic zatem dziwnego w tym, iż pod koniec maja 2021 r. Komisja Europejska wydała wytyczne określające zakres wzmocnienia kodeksu antydezinformacyjnego. Jej sugestie doprowadzić miały do: zwiększenia w nim udziału z dostosowanymi zobowiązaniami, do lepszej demonetyzacji dezinformacji, do zapewniania integralności usług, do poprawy uprawnień użytkowników do zwiększenia zasięgu sprawdzania faktów i zapewnienia badaczom szerszego dostępu do danych oraz stworzenie solidniejszych ram monitorowania i powołania Centrum Przejrzystości oraz stałej grupy zadaniowej pod przewodnictwem Komisji (European Commission, May 26, 2021).

Ostatni zestaw sprawozdań sygnatariuszy Kodeksu z 2018 r. opublikowany został na początku czerwca 2022 r. Komisja Europejska uznała wówczas, iż program monitorowania dezinformacji na temat Covid-19 dostarczył przydatnych informacji na temat podejmowanych działań, zaś wyciągnięte wnioski posłużyć miały do wzmocnienia kodeksu oraz stworzenia solidniejszych ram sprawozdawczości (Reports on March and April actions – Fighting COVID-19 disinformation, 2022).

Pod koniec kwietnia 2021 roku wydane zostało specjalne sprawozdanie Europejskiego Trybunału Obrachunkowego oceniającego dotychczasowe wysiłki instytucji unijnych w walce z dezinformacją. Co prawda w przeważającej mierze obejmował on okres przed wybuchem pandemii, bo odnosił się do momentu przyjęcia w grudniu 2018 r. Kodeksu antydezinformacyjnego, to jednak także, sięgając swoich zakresem września 2020 roku, ocenił efektywność przeciwdziałania szkodliwym treściom na temat Covid-19 i ich zwalczaniu (Dezinformacja w UE, 2021). Już sam podtytuł dokumentu obnażył ewentualną zagadkę jego wniosków: „pomimo podejmowanych wysiłków problem pozostaje nierozwiązany”. Zawarte w nim wnioski i zalecenia generalnie wskazywały na potrzebę usprawnienia

koordynacji i poprawę rozliczalności działań UE przeciwko dezinformacji, konieczność poprawy ustaleń operacyjnych działu StratCom Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych i jego grup zadaniowych, potrzebę zwiększenia udziału zaangażowania państw członkowskich i platform internetowych w systemie wczesnego ostrzegania, usprawnienie monitorowania i konieczność poprawy rozliczalności platform internetowych, potrzebę przyjęcia unijnej strategii w zakresie umiejętności korzystania z mediów, obejmującej zwalczanie dezinformacji, oraz potrzebę podjęcia kroków umożliwiających Europejskiemu Obserwatorium Mediów Cyfrowych (EDMO), stanowiącemu centrum współpracy pomiędzy weryfikatorami faktów, naukowcami i innymi podmiotami zainteresowanymi zwalczaniem dezinformacji, realizację założonych ambitnych celów (Dezinformacja w UE, 2021, s. 48–54).

Podsumowanie

Unia Europejska jako wspólnota nie tylko państw, ale i ludzi musi opierać się na przejrzystej i wiarygodnej komunikacji. Jest ona podstawą wzajemnego zaufania pomiędzy podmiotami w ramach systemu instytucjonalnego UE oraz państwami członkowskimi. Buduje też zaufanie obywateli do Unii. Jest to więc bardzo wrażliwy element procesu integracji europejskiej, jednocześnie bardzo podatny na działania podejmowane przez podmioty zewnętrzne. Pojawiające się sytuacje kryzysowe stanowią specjalne okazje („okno możliwości”) zwiększające działania dezinformacyjne. Podmioty zewnętrzne mogą wykorzystywać rzeczywiste problemy do rozpowszechniania nieprawdziwych narracji w celu realizacji własnych korzyści politycznych (często także ekonomicznych).

Takim sprzyjającym walce informacyjnej przeciw UE okresem stała się pandemia koronawirusa. W obszarze zdrowia publicznego głównymi celami ataku informacyjnego stały się: strategia szczepionkowa oraz współpraca (solidarność) w ramach UE w walce z zagrożeniem zdrowotnym i jego skutkami społecznymi i gospodarczymi. Instytucje unijne oraz państwa członkowskie dostrzegają wagę tego problemu. Działania podejmowane na poziomie europejskim jednak w niewystarczającym stopniu adekwatnie i skutecznie odpowiadają na skalę zagrożenia. Wskazuje to na konieczność wzmocnienia oddziaływania w zakresie walki z dezinformacją na poziomie UE.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T.R. (2016). *Podstawy walki informacyjnej*. Warszawa: Editions Spotkania.
- Budzisz, M., Góralczyk, B., Radziejewski, B. (2022). *Wielka gra o Ukrainę*. Warszawa: Wydawnictwo Nowej Konfederacji.

- Ciborowski L. (1999). *Walka informacyjna*. Toruń: Wydawnictwa Adam Marszałek.
- Coronavirus: EU mobilises €10 million for research*, European Commission (2020). Pobrane z: https://ec.europa.eu/info/news/coronavirus-eu-mobilises-eur10-million-for-research-2020-jan-31_en (06.11.2021).
- COVID-19 – Sustaining EU Preparedness and Response: Looking ahead. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2022) Brussels, 27.4.2022 COM(2022) 190 final.
- COVID-19: Commission steps up research funding and selects 17 projects in vaccine development, treatment and diagnostics (2020). European Commission – Press Release, Brussels 6 March.
- Czachór, Z. (2004). *Zmiany i rozwój w systemie Unii Europejskiej po Traktacie z Maastricht*. Wrocław: Wydawnictwo Atla 2.
- Czachór, Z. (2013). *Kryzys i zaburzona dynamika Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.
- Darczewska J. (2016). *Rosyjskie siły zbrojne na froncie walki informacyjnej. Dokumenty strategiczne*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Deadly deceptive disinformation* (2021). October 21. Pobrane z: <https://euvsdisinfo.eu/deadly-deceptive-disinformation/> (31.12.2022).
- Demczuk A. (2021). *SARS-CoV-2 i COVID-19. Plotki, dezinformacje I narracje spiskowe w polskim dyskursie publicznym*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Denning D.E. (2002), *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- Deutsch, K.W. (1953). The Growth of Nations. Some Recurrent Patterns of Political and Social Integration. *World Politics*, No 5.
- Deutsch, K.W. (1954). *Political Community at the International Level: Problems of Measurement and Definition*. New York: Doubleday – Garden City.
- Deutsch, K.W. (1964). *Communications Theory and Political Integration*. W: P.E. Jacob, J.V. Toscano (red.). *The Integration of Political Communities*. Philadelphia: University of Pennsylvania Edition.
- Disinfo Database. Pobrane z: [Euvsdisinfo.eu](https://euvsdisinfo.eu) (3.01.2023).
- Dobek-Ostrowska B., Fras J., Ociepa B. (1997). *Teoria i praktyka propagandy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- ECDC, country overview report, vaccination*, (2022). Pobrano z: <https://covid19-country-overviews.ecdc.europa.eu/vaccination.html> (17.12.2022).
- EU Strategy for COVID-19 vaccines. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council and the European Investment Bank (2020). Brussels, 17.6.2020, COM(2020) 245 final.
- European Commission (2021). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *European Commission Guidance on Strengths*, Brussels.
- European Commission and High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (2018). *Action, Plan against Disinformation*, Brussels.
- European External Action Service (2020). *Special Report Update: Short assessment of narratives and disinformation around the COVID-19 Pandemic (update 23 April – 18 May)*, May 20.

- European External Action Service (2020). *Special Report Update: Short assessment of narratives and disinformation around the COVID-19 Pandemic (update May – November)*, December 2.
- European External Action Service (2020). *Special Report: Disinformation on the Coronavirus – Short assessment of the information environment*, March 19.
- European External Action Service (2021). *Special Report Update: Short assessment of narratives and disinformation around the COVID-19 Pandemic (update December 2020 – April 2021)*, April 28.
- Europejski Trybunał Obrachunkowy (2021). *Dezinformacja w UE – pomimo podejmowanych wysiłków problem pozostaje nierozwiązany*. Bruksela.
- Facebook response to the European Commission Communication on Covid-19 Disinformation Report for January to July (2020).
- Fomina J. (2021). Unia Europejska i świat po pandemii. w: J. Niżnik (red.). *Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Giles K. (2016). *Handbook of Russian Information Warfare*. Roma: NATO Defence College.
- Google Report on responding to COVID-19 disinformation (2020). August 15.
- Góralczyk B. (2021). Rola i miejsce UE w tworzeniu ładu międzynarodowego. w: J. Niżnik (red.). *Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Jarynowski, A., Wójta-Kempa, M., Belik, V. (2020). Percepcja „koronawirusa” w polskim internecie do czasu potwierdzenia pierwszego przypadku zakażenia SARS-CoV-2 w Polsce. *Pielegniarstwo i Zdrowie Publiczne*, 10 (2).
- Kleinfeld R. (2020). *Do Authoritarian or Democratic Countries Handle Pandemics Better? – Carnegie Endowment for International Peace*. Pobrano z: <https://carnegieendowment.org/2020/03/31/do-authoritarian-or-democratic-countries-handle-pandemics-better-pub-81404> (20.12.2022).
- Komisja Europejska (2020). Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego, rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego i Komitetu Regionu, „Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dojsć do głosu faktom”, Bruksela.
- Komisja Europejska, Wysokim Przedstawicielem Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa (2020). Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego i Komitetu Regionów, Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dojsć do głosu faktom. Bruksela.
- Konopacki, S. (1998). Komunikacyjna teoria integracji politycznej Karla Deutscha. *Studia Europejskie*, nr 1.
- Krótkoterminowa gotowość UE w dziedzinie zdrowia na wypadek występowania ognisk COVID-19. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów (2020), Bruksela dnia 15.7.2020 r., COM (2020) 318 final.
- Kuźniar R. (2021). UE i świat po pandemii – wymiar polityczny. W: J. Niżnik (red.). *Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.

- Lakomy, M., Oświecimski, K. (2021). *Pandemia COVID-19. Polityka „wielkiego zamknięcia” jako wyzwania dla demokracji*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Lance Bennett W., Livingston S. (red.) (2021). *The Disinformation Age. Politics, Technology, and Disruptive Communication in the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Libicki M. (1995). *What is information warfare?* Washington: National Defence University.
- Marcinkowski T. (2021). Polityka antykryzysowa Unii Europejskiej w obliczu pandemii SARS CoV-2 w obszarze zdrowia publicznego w 2020 roku. W poszukiwaniu rozwiązań funkcjonalnych. *Rocznik Integracji Europejskiej*, Nr 15, 181–194. DOI: 10.14746/rie.2021.15.12.
- Mazzucato M (2022). *Oblewamy egzamin z gotowości na pandemię*, Pobrane z: <https://krytykapolityczna.pl/swiat/oblewamy-egzamin-z-gotowosci-na-pandemie-mazzucato/> (19.12.2022).
- Modrzejewski Z. (2015). *Operacje informacyjne*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Moisi D. (2012). *Geopolityka emocji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mölder, H., Shiraev, E. (2021). Global Knowledge Warfare, Strategic Imagination, Uncertainty, and Fear. W: H. Mölder, V. Sazonov, A. Chochia, T. Kerikmäe (red.). *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*. Springer.
- Orędzie o stanie Unii 2020 (2020). Pobrane z: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/state_of_the_union_pl_1.pdf (17.11.2021).
- Orłowski W. M.. (2021). Unia Europejska i świat po pandemii – wymiar ekonomiczny. w: J. Niżnik (red.). *Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Petratis, D. (2021). The Russian Doctrine — A Way for the Political Elite to Maximise the Efficiency of Information Warfare. W: H. Mölder, V. Sazonov, A. Chochia, T. Kerikmäe (red.). *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*. Springer.
- Preparedness for COVID-19 vaccination strategies and vaccine deployment, Communication From The Commission To The European Parliament And The Council (2020). Brussels, 15.10.2020, COM(2020) 680 final.
- Rada Unii Europejskiej (2020). Konkluzje Rady w sprawie dodatkowych wysiłków na rzecz zwiększenia odporności i zwalczania zagrożeń hybrydowych. Bruksela.
- Rada Unii Europejskiej (2020). Konkluzje Rady w sprawie dodatkowych wysiłków na rzecz zwiększenia odporności i zwalczania zagrożeń hybrydowych. Bruksela.
- Report of Microsoft Corporation on Tackling COVID-19 Disinformation* (2020). August 14.
- Reports on March and April actions – Fighting COVID-19 disinformation*. Pobrane z: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/reports-march-and-april-actions-fighting-covid-19-disinformation> (1.01.2023).
- Responding to COVID-19 Mozilla submission to the European Commission* (2020). August. *Response from TikTok to the European Commission Communication od Covid-19 Disinformation* (2020). July 15.
- Rid T. (2022). *Wojna informacyjna*, Warszawa: Bellona.

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/522 z dnia 24 marca 2021 r. w sprawie ustanowienia Programu działań Unii w dziedzinie zdrowia („Program UE dla zdrowia”) na lata 2021–2027 oraz uchylenia rozporządzenia (UE) nr 282/2014, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 107/1, 26.3.2021.
- Sikorski J. (2021). Infodemia jako czynnik społecznego zagrożenia. *Studia Wschodnioeuropejskie*, nr 15. DOI: 10.31971/24500267.15.21.
- Sikorski J. (2022). Social Implications of Infodemic Concurrent with COVID-19, *Polish Political Science Yearbook*, vol. 51. DOI: 10.15804/pps202253.
- Sikorski J. (2023). W poszukiwaniu faktów, czyli aktywizm w walce z dezinformacją kolportowaną na portalach społecznościowych. W: K. Kraj, J. Sikorski, A. Skwarski (red.), *Praktyka walki informacyjnej. Wprowadzenie do problematyki*. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża.
- Statement – Novel coronavirus outbreak: Preparing now as one (2020). Dr Hans Henri P. Kluge, WHO Regional Director for Europe, 25 January 2020, Copenhagen, Denmark. Pobrano z: <https://www.euro.who.int/en/media-centre/sections/statements/2020/statement-novel-coronavirus-outbreak-preparing-now-as-one> (02.12.2022).
- Summary. Outbreak of acute respiratory syndrome associated with a novel coronavirus (2019-nCoV), (2020). Health Security Committee, Luxembourg 04 February 2020, https://ec.europa.eu/health/system/files/2020-02/ev_20200204_sr_en_0.pdf (03.12.2022).
- Sun Tzu, Sun Pin (2014). *Sztuka wojny*. Gliwice: Helion.
- Sykulski L. (2019). *Rosyjska geopolityka a wojna informacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Turczyński P. (2020). Unia Europejska w obliczu pandemii Covid-19. *Polityka i Społeczeństwo* 4(18), 9-26. DOI: 10.15584/polispol.2020.4.1.
- Twitter Report: Staying safe and informed on Twitter during COVID-19* (2020).
- Velasco, F., P., Perroy, B. and Casati, R. (2021). The collective disorientation of the COVID-19 crisis. *Global Discourse*, vol. 11, no 3, 441–462. DOI: 10.1332/204378921X16146158263164.
- Volkoff V. (2022). *Krótką historia dezinformacji. Od konia trojańskiego do internetu*. Bielany Wrocławskie: Wektory.
- Wołgonow D. (1983). *Wojna psychologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Żebrowski A. (2018). Walka informacyjna. Rzeczywistość czy fikcja? T.W. Grabowski, M. Łakomy, K. Oświecimski (red.). *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie post prawdy*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.